

Posudek disertační práce **Ľubomíra Nováka**

Problem of Archaism and Innovation in the Eastern Iranian Languages

Disertační práce Ľubomíra Nováka pojednává o východoíránských jazycích. Autor si klade tři cíle:

- 1) Popis všech východoíránských jazyků, včetně základních informací o vývoji jejich fonologie a morfologie, kdy jsou jednotlivé jevy posuzovány v perspektivě zadání celé disertace, tedy zda jde o archaismus či inovaci. Na základě této vlastní originální analýzy srovnávací fonetiky, menší měrou i morfologie, autor podrobuje kritice tradiční dělení východoíránských jazyků na severní a jižní a předkládá vlastní řešení.
- 2) Porovnání vývoje jazyků sogdijského a yaghnōbī v kontextu vývoje dalších východoíránských jazyků, se zvláštním zřetelem k jazykům Pamíru.
- 3) Porovnání slovní zásoby v obou těchto jazycích, sogdijském a yaghnōbī, v etymologické i sémantické perspektivě, včetně identifikace výpůjček.

Ve všech těchto bodech předkládá autor nové výsledky. V bodech 2 a 3 se může opírat o materiál vlastního polního výzkumu v Tadžikistánu, doplněného o starší data jazyka yaghnōbī, která autor pečlivě sebral a vyhodnotil. V bodě 1 se neomezil na pouhé shrnutí faktů, ale rozlišení archaismů a inovací ho přivedlo k přehodnocení tradičního schématu genetické klasifikace výchoíránských jazyků. Namísto severo-jížní dichotomie, motivované spíše geograficky, autor předpokládá pět skupin, do kterých je podle něj třeba východoíránské jazyky rozdělit:

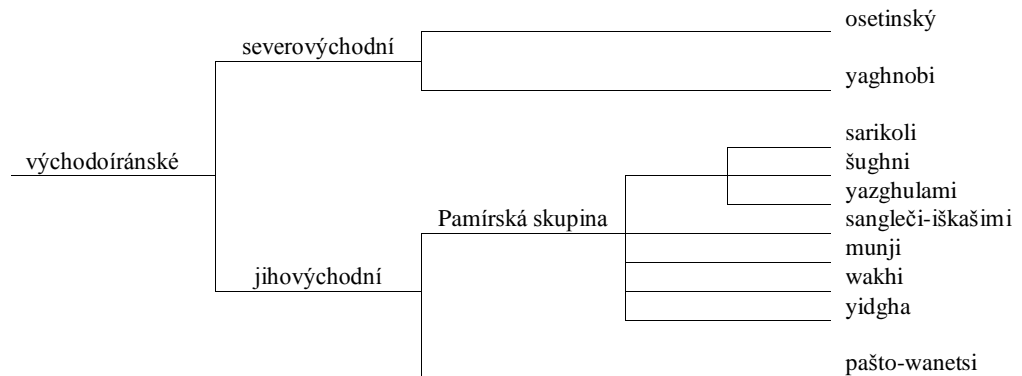
- I. Severní či skythská skupina: skytho-sarmatské dialekty, osetinský, sogdijský, yaghnōbī.
- II. Severovýchodní či sacká skupina: sacké dialekty, ?wakhī.
- III. Centrální či pamírské: yazghulāmī, podskupina šughnī-rōšānī, iškāšmī-sanglēcī, ?munjī-yidghā, ?wakhī.
- IV. Jižní či paṭhānská: paštō a waṇetsī; možná munjī-yidghā a sarghulāmī.
- V. Jihovýchodní: ōrmuṭī a parāčī.

Sporná je podle autora pozice jazyků chwarezmijského a baktrijského (patří do skupiny jazyků paṭhānských nebo ještě úžeji, do podskupiny munjī-yidghā?).

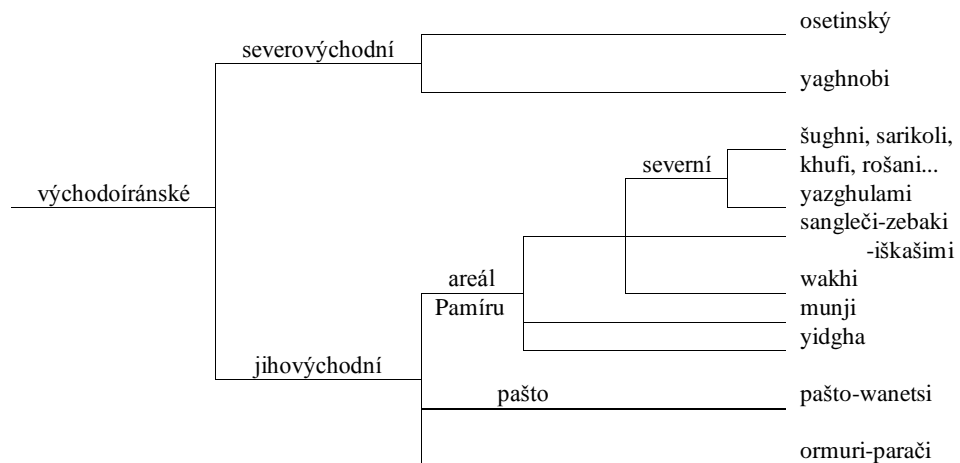
Autor si je vědom, že blízkost moderních jazyků může být sekundárně podmíněna jejich současnou geografickou pozicí, a proto volí přístup založený na systematickém studiu jednotlivých izoglos v rámci celé východoíránské větve.

Autorův kvalitativní přístup ve vyhodnocování fonologických a morfologických izoglos nedovoluje určit vnitřní strukturu jeho pětičlenného modelu. Svou novou klasifikaci předkládá jako náhradu za tradiční model. Ale který? I z poslední doby lze uvést několik klasifikací s bohatou vnitřní strukturou, kde je možno jednotlivé skupiny více či méně ztotožnit s dílčími skupinami jeho modelu:

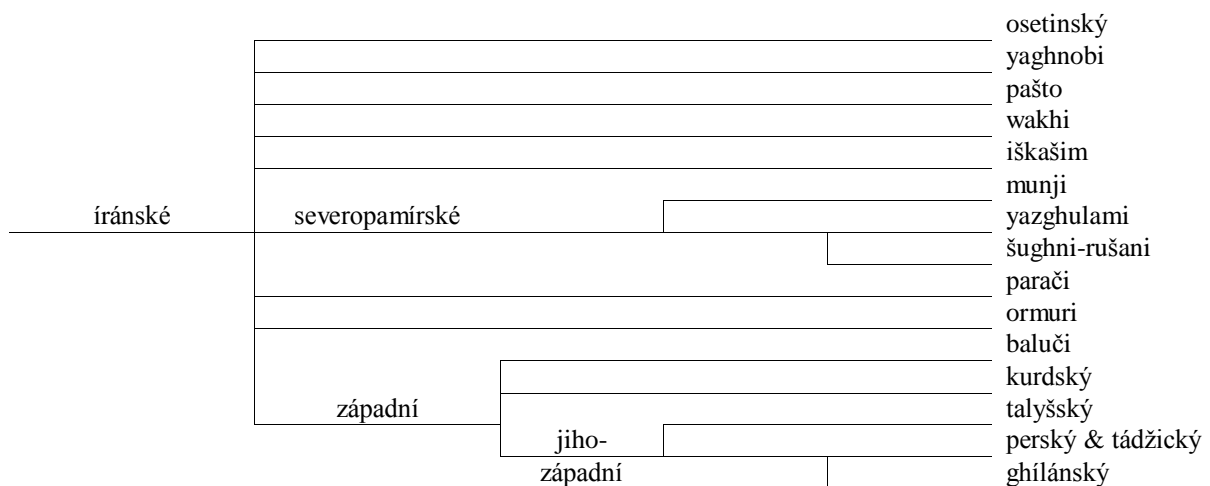
Podle 16. vydání "Ethnologue" je možno vytvořit model, vydělující z východoíránských jazyků jazyky ormuri a parači:

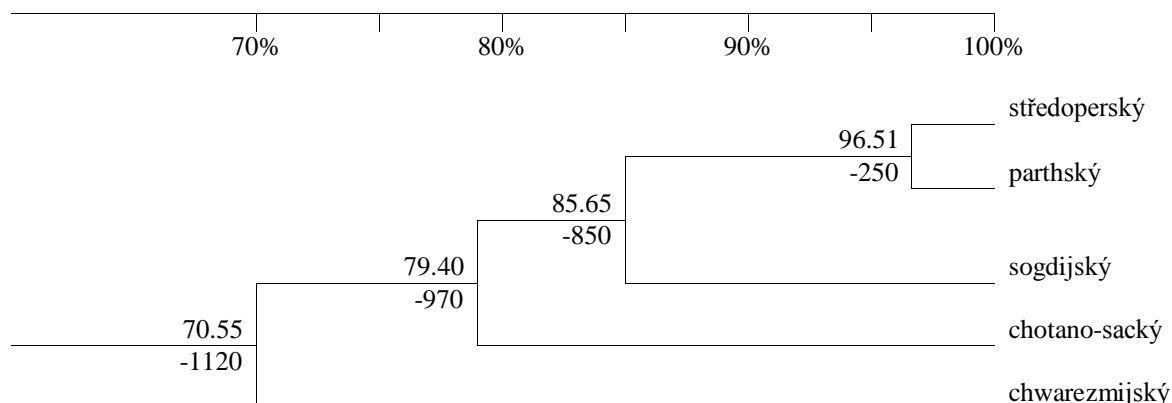
Ve svém přehledu novoíránských jazyků předkládá Windfuhr (2010, 12-15) model, který se nové klasifikaci E. Nováka už blíží více, včetně východoíránské afiliace jazyků parači a ormuri.

Na základě lexikostatistické analýzy moderních íránských jazyků Jaxontov (2006) odmítl i západo-východní dichotomii íránských jazyků a z tradičně definované západní větve učinil jednu z devíti větví s tím, že zbývajících osm větví představuje jazyky tradičně klasifikované jako východoíránské. V tomto směru tedy zašel ještě dále než Lubomír Novák.

Pokud jsou glottochronologické analýze podrobeny středoíránské jazyky, výsledek potvrzuje podstatně starší divergenci tří východoíránských idiomů ve srovnání se dvěma západoíránskými.

Protože se autor k alternativním, tedy i tradičním, klasifikacím (východo)íránských jazyků blíže nevyjádřil, domnívám se, že obhajoba jeho disertace k tomu skýtá výbornou příležitost.

Ve své disertaci Ľubomír Novák shromáždil mimořádně bohatou bibliografii, zejména k jazykům yaghnóbskému a pamírským. Zde lze doplnit jen minimum (např. Junker 1914; Lentz 1933, Badakhshi 2005). Působí pak poněkud překvapivě, že se obešel bez velkých slovníků jazyků chotano-sackého (Bailey 1979), chwarezmijského (Benzing 1983), nových baktrijských materiálů (Sims-Williams 2007, 2012) a celé řady zásadních studií k osetinštině (Hübschman 1887, Benveniste 1959, Abaev 1964, Bielmeier 1979, Cheung 2002, Thordarson 2009). Prosím proto autora, zda by objasnil **nepoužití** těchto studií (za zcela legitimní pokládám i odpověď, že je nepotřeboval). Pro inspiraci jsem do příložené Bibliografie přidal ještě několik dalších titulů, které se tak či onak tématu disertace dotýkají.

Disertaci Ľubomíra Nováka hodnotím jako mimořádné dílo, která zaslouží to nejvyšší oceňení za pečlivé a systematické zhodnocení historické fonetiky východoíránských jazyků z perspektivy archaismus vs. inovace, předložení nového modelu klasifikace východoíránských jazyků, realistické posouzení vzájemného vztahu jazyků sogdijského a yaghnóbského a podrobný etymologický komentář k vybranému sogdijsko-yaghnóbskému glosáři, jehož yaghnóbskou část autor prověřil vlastním polním výzkumem *in situ*. Od tohoto hodnocení mě neodradí ani poněkud těžkopádná transkripce ruských a poruštěných jmen podle principu *interpretatio Americana* (z polského kolegy jménem Witczak se stal Vitczak). Explicitně dodávám, že mé otázky nejsou výtkami, ale dotazy.

prof. RNDr. Václav Blažek, CSc.
Ústav jazykovědy a baltistiky
FF MU, Brno

Bibliografie

- Abaev, Vasilij I. 1964. *A Grammatical Sketch of Ossetic*. The Hague: Mouton – Bloomington: Indiana University.
- Badakhshi, Shah Abdullah. 2005. *Dictionary of some languages and dialects of Afghanistan*, translated, transliterated and edited by Hamid Badghisi. Washington DC: Institute for the Study of Man (Journal of Indo-European Studies, Monograph Number 48).

- Bailey, Harold W. 1979. *Dictionary of Khotan Saka*. Cambridge: University Press.
- Benveniste, Emile. 1959. *Études sur la langue ossète*. Paris: Klincksieck.
- Benzing, Johannes. 1983. *Chwarezmischer Wortindex*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Bielmeier, Roland. 1979. *Historische Untersuchung zum Erb- und Lehnwortschatz im ossetischen Grunwortschatz*. Frankfurt am Main – Bern – Las Vegas: Lang.
- Cheung, Johnny. 2002. *Studies in the Historical Development of the Ossetic Vocalism*. Wiesbaden: Reichert.
- Cheung, Johnny. 2007. *Etymological Dictionary of the Iranian Verb*. Leiden-Boston: Brill.
- Durkin-Meisterernst, Desmond. 2010. Khwarezmian. In: *The Iranian Languages*, ed. by Gernot Windfuhr. London-New York: Routledge, 336-376.
- Edelman, D. I. 1980. History of the consonant systems of the North-Pamir languages. *Indo-Iranian Journal* 22, 287-310.
- Efimov, V.A. 1986. *Jazyk ormuri v sinchronnom i istoričeskom osveščennii*. Moskva: Nauka.
- Efimov, V.A. 2009. *Jazyk parači*. Moskva: Vostočnaja literatura.
- Frejman, Aleksandr A. 1962. *Opisanije, publikacii i issledovanije dokumentov s gory Mug*. Moskva: Izdatel'stvo vostočnoj literatury.
- Geiger, Wilhelm. 1882. *Ostiranische Kultur im Alterthum*. Erlangen, neudruck: Aalen: Scientia Verlag 1979.
- Geiger, Wilhelm. 1885-86. *Civilization of the eastern Irānians in ancient times : with an introd. on the Avesta religion*, transl. from the German by Dārāb Dastur Peshotan Sanjānā. London.
- Geiger, Wilhelm. 1887. *Die Pamir-Gebiete : eine geographische Monographie*. Wien: Geogr. Abhandlungen, herausgegeben von Albrecht Penck, Bd. II, 1.
- Geiger, Wilhelm. 1893. *Etymologie und Lautlehre de Afghānischen*. München : Verlag der k. Akademie, in Commission bei G. Franz.
- Gercenberg, Leonard. 1968. Kušanskij i saksij. In: *Tezisy dokladov i soobščenj sovetskix učenyx (meždunarodnaja konferencija po istorii, arxeologii i kulture Central'noj Azii v kušanskuju epochu. Dušanbe, 1968 g.)*. Moskva, 11-13.
- Gercenberg, Leonard. 1970. Rassuždenija o xotanosakskom glagole. In: *Iranskaja filologija I: Materialy V mežvuzovskoj naučnoj konferencii po iranskoj filologii* (Dušanbe, April 25-27, 1966). Dušanbe, 32-41.
- Gercenberg, Leonard. 1974a. Kušanskij i saksij. In: *Central'naja Azija v Kušanskuju epochu: Trudy Meždunarodnoj konferencii po istorii, archeologii i kulture central'noj Azii v kušanskuju epochu* (Dušanbe, September 27 – Oktober 6, 1968 g.) T. I., edited by: B. G. Gafurov, G. M. Bongard-Levin, E. A. Grantovskij, L. I. Mirošnikov, B. Ja. Staviskij. Moskva, 344-349.
- Gercenberg, Leonard. 1974b. O tadžiksko-xotanosakskix otnošenijax. In: *Iranskoe jazykoznanie: Sbornik pamjati I. I. Zarubina*, edited by V. P. Rastorgueva. Moskva, 15-27.
- Gercenberg, Leonard. 1981a. Ob afganskom udarenii. In: *Iranskoje jazykoznanije: Ežegodnik 1980*, edited by: M.N. Bogoljubov, A.L. Grjunberg, V.A. Efimov, V.S. Rastorgueva. Moskva: Nauka, 48-56.
- Gercenberg, Leonard. 1981b. Fragmenty xotanosakskoj Sangxata-Sutry. In: *Osetinskaja filologija: Mežvuzovskij sbornik statej, Vypusk 2: Iron filologi*, edited by T.A. Guriev, Ordžonikidze. 1981. 22-26.
- Gercenberg, Leonard & Džamšedov, P.D. 1983. Svjazi drevnix i sovremennyx jazykov Central'noj Azii. In: *Baktrija-Toxaristan na drevnem i srednevekovom Vostoke: Tezisy dokladov konferencii, posvjaščennoj desjatiletiju Južno-Tadžikskoj arxeologičeskoj ekspedicii*, edited by: B.A. Litvinskij, D.S. Raevskij, V.A. Ranov, N.S. Syčeva. Moskva: Nauka, 26-27.

- Gercenberg, Leonard & Dodyxudoev, R.X. 1988. *Istorija tadžikskogo jazyka*. Dušanbe.
- Henning, W.B. 1971. *A fragment of a Khwarezmian dictionary*, ed. by D.N. MacKenzie. London: Lund Humphries.
- Hübschman, H. 1887. *Etymologie und Lautlehre der ossetischen Sprache*. Strassburg: Trübner.
- Jaxontov, Sergei E. 2006. Leksikostatističeskaja klassifikacija iranskix jazykov. In: *Indo-iranskoe jazykoznanie i tipologija jazykovych situacij: k 75-letiju so dnja roždenija Aleksandra Leonoviča Grjunberga*, red. M. N. Bogoljubov. Sankt Peterburg: Nauka, 93-101.
- Junker, Heinrich F.J. 1914. *Drei Erzählungen auf Yağnābī*. Heidelberg: Winter.
- Kieffer, Charles M. 2003. *Grammaire de l'ormuṛī de Baraki-Barak (Lōgar, Afghanistan)*. Wiesbaden: Reichert.
- Lentz, Wolfgang. 1933. *Pamir-Dialekte I: Materialien zur Kenntnis der Schugni-Gruppe*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Lurje, Pavel B. 2010. *Personal Names in Sogdian Texts*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften (*Sitzungsberichte der Österreichische Akademie der Wissenschaften*, Philosophisch-historische Klasse, Bd. 808, 2010).
- Nawata, Tetsuo. 1983. *Parachi*. Tokyo : Institute for the Study of Languages and Cultures of Asia and Africa, Tokyo University of Foreign Studies.
- Paxalina, Tat'jana N. 1989. *Sravnitel'no-istoričeskaja morfoložija pamirskich jazykov*. Moskva: Nauka.
- Rastorgueva, Vera S. & Édel'man, Džoj J. 2011. *Étimologičeskij slovar' iranskix jazykov*, Tom 4: i-k. Moskva: Vostočnaja literatura.
- Sims-Williams, Nicholas. 2007. *Bactrian Documents from Northern Afghanistan II: Letters and Buddhist Texts*. London: The Nour Foundation in association with Azimuth editions.
- Sims-Williams, Nicholas. 2012. *Bactrian Documents from Northern Afghanistan, III.*, London: The Nour Foundation in assoc. with Azimuth editions.
- Sims-Williams, Nicholas & Durkin-Meisterernst, Desmond. 2012. *Dictionary of Manichaean texts*, ed. by Nicholas Sims-Williams ; Vol. III: ; Pt. 2: *Texts from Central Asia and China, Dictionary of Manichaean Sogdian and Bactrian*. Turnhout : Brepols.
- Thordarson, Fridrik. 2009. *Ossetic Grammatical Studies*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften (Bd. 788).
- Zgusta, Ladislav. 1955. *Die Personennamen griechischer Städte der Nördlichen Schwarzmeerküste. Die ethnischen Verhältnisse, namentlich das Verhältnis der Skythen und Sarmaten, im Lichte der Namenforschung*. Praha: Nakladatelství Československé Akademie věd.